

Vilniaus universiteto
Filologijos fakulteto
Baltistikos katedra

Filologijos
fakultetas

Viļņas Universitātes
Filoloģijas fakultātes
Baltistikas katedra

Tarptautinis mokslinis seminaras

**„Georgo Elgerio parengtam giesmynui
Geistliche Catholische Gefänge (1621) – 400“**

2021 m. birželio 4 d.

PRANEŠIMŲ ANOTACIJOS

* Parengė ir vertė dr. Ernesta Kazakėnaitė
Sagatavoja un tulkoja dr. Ernesta Kazakėnaitė

Starptautiskais zinātniskais seminārs

**“400 gadi Georga Elgera sagatavotajai dziesmu
grāmatai *Geistliche Catholische Gefänge*
(1621)”**

2021. gada 4. jūnijā

REFERĀTU ANOTĀCIJAS

** Nuotraukoje Georgo Elgerio knygos, saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje
Attēlā ir Georga Elgera grāmatas, kas atrodas Viļņas Universitātes bibliotēkā

10.10–10.30 Ernesta Kazakėnaitė (Vilnius)

Georgas Elgeris – biografija, 1621 m. giesmynas ir kiti darbai

Įvadiniame seminaro pranešime bus aptarta Georgo Elgerio veikla, žinomi biografiniai faktai ir bibliografija. Taip pat bus pristatyti Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomi Elgerio darbai ir jų būklė, daugiausia dėmesio skiriant 400-mečio sulaukusiam 1621 m. giesmynui.

10.30–11.00 Māra Grudule (Rīga)

„Viena Dziesma no tām četrām pēdīgām lietām” (1621): laikmeta konteksti un poētika

„Viena dziesma no tām četrām pēdīgām lietām” ir publicēta pirmajā latviešu katoļu dziesmu grāmata *Geistliche Catholische Gesänge* (Garīgās katoļu dziesmas, 1621) un, jādomā, tapusi 17. gadsimta sākumā. Priekšlasījums pievērsīs uzmanību dziesmas iespējamajiem rašanās kontekstiem un tās poētikai, balstoties viduslaiku garīgo dziesmu pētnieka Domeniko Pecini (*Pezzini*) rakstītajā, ka “dziesmas ir kā tilti, kas savieno viduslaiku priesteru mīlestību uz atskaņām un nepieciešamību sludināt un pamatot kristīgo ticību (...). Mums nevajadzētu aizmirst, ka garīgās dziesmas ir dzeja, nevis vienkārši pantos salikta teoloģija.”¹ Pecini teiciens gluži labi attiecināms arī uz vēlās renesanses un baroka laikmetu, kurā garīgās dziesmas bija viens no galvenajiem dzejas žanriem vispār un to sacerēšana piederēja pie gandrīz katra dzejnieka radošā darba daļas.

Georgs Elgers – dzīves gājums, 1621. g. dziesmu grāmata un citi izdevumi

Semināra ievadreferātā tiks apskatīts Georga Elgera dzīves gājums, zināmi biogrāfijas fakti un bibliogrāfija. Tiks pārrunātas arī Viļņas Universitātes bibliotēkā esošas Elgera grāmatas un to stāvoklis, īpašu uzmanību veltot 1621. g. dziesmu grāmatai, kas sagaidījusi 400. gadadienu.

„Viena Dziesma no tām četrām pēdīgām lietām” (1621): laikotarpio kontekstai ir poētika

„Viena dziesma no tām četrām pēdīgām lietām” yra publikuota pirmajame katalikiškame giesmyne *Geistliche Catholische Gesänge* (‘Bažnytinės katalikų giesmės’, 1621) ir reikėtų manyti, kad sukurta XVII amžiuje. Pranešime bus kreipiamas dėmesys į galimą giesmės atsiradimo kontekstą ir jos poetiką, remiantis viduramžių bažnytinių giesmių tyrėjo Domeniko Pecini (*Pezzini*) mintimi, kad „giesmės yra tarsi tiltai, jungiantys viduramžių pamokslininko meilę rimui ir poreikį skelbti ir įrodyti krikščionišką tikėjimą [...]. Neturėtume pamiršti, kad bažnytinės giesmės yra poezija, o ne tiesiog į posmus sudėta teologija“.¹ Pecini citata gali būti pritaikyta ir vėlyvojo renesanso ar baroko laikotarpiui, kuriame bažnytinės giesmės buvo apskritai vienas iš pagrindinių poezijos žanrų ir jų kūrimas buvo beveik kiekvieno poeto kūrybinio darbo dalis.

¹ *Hymns were like a bridge linking the medieval preacher’s fondness for rhymes with his need to proclaim and prove Christian beliefs (...) we should not forget that hymns are poetry, and not simply theology put into verse.* Domenico Pezzini. *The Translation of Religious Texts in the Middle Ages. Tracts and Rules, Hymns and Saints’ Lives.* Bern, Berlin etc.: P.Lang, 2008, p.220, 224.

11.00–11.30 Jurgis Pakerys (Vilnius)

Elgerio giesmyno (1621) šaltiniai: naudojimosi bandymas

Tiriant senuosius baltų tekstus svarbu atsižvelgti į jų vertimo šaltinius. 2018 m. išėjo reikšmingas latvistinis darbas – Elgerio giesmyno fotografuotinis leidimas su įvadiniais straipsniais ir šaltinių sąvadu (Grudule, Prusinowska & Solarz 2018). Naudojantis pastaruoju jau galima latviškus giesmių tekstus lyginti su įvairiakalbiais šaltiniais, tik tuos vertimų originalus kol kas dar reikia savarankiškai susirasti, todėl ateityje būtų svarbu parengti atskirą giesmyno leidimą, kur būtų pateikti ir pačių giesmių, ir jų šaltinių tekstai. Pranešime bus aptartas naudojimosi tais šaltiniais bandymas, apribotas keliomis giesmėmis, turinčiomis vieną, du ar daugiau galimų vertimo šaltinių. Daugiausia dėmesio bus skirta techniniams dalykams: kiek tie šaltiniai lengvai randami, kiek problemiški skirtingi leidimai, kiek jie pasiekiami internetu, kokia jų kokybė, kokios paieškos galimybės (giesmių rodyklės, visatekstė paieška ir pan.).

Grudule, Māra, Justyna Prusinowska & Mateusz Solarz. 2018. *Georg Elger. Geistliche catholische Gesänge... (Braunsberg 1621)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.

Elgera dziesmu grāmatas (1621) avoti: lietošanas mēģinājums

Pētot vecos baltu rakstus, svarīgi ir pievērst uzmanību to avotiem. 2018. g. nāca klajā nozīmīgs darbs letonikā – Elgera dziesmu grāmatas faksimils ar ievadrakstiem un avotu kopsavilkumu (Grudule, Prusinowska & Solarz 2018). Izmantojot to, jau ir iespējams latviskus dziesmu tekstus salīdzināt ar avotiem dažādās valodās, tomēr pagaidām oriģinālavoti vēl ir jāmeklē pašam, tāpēc nākotnē būtu vēlams sagatavot atsevišķu dziesmu grāmatas izdevumu, kurā būtu atrodami gan pašu dziesmu, gan to avotu teksti. Priekšlasījumā tiks pārrunāts avotu lietošanas mēģinājums, pētot dažas krājuma dziesmas, kam ir viens, divi vai vairāk avotu. Lielākoties uzmanība tiks pievērsta salīdzināšanas tehniskajai pusei: cik viegli minētie avoti ir atrodami, cik problemātiski ir dažādie izdevumi, cik tie ir pieejami internetā, kāda ir to kvalitāte, meklēšanas iespējas (dziesmu rādītāji, aktīvā meklēšana tekstā u. tml.).

11.30–12.00 Pēteris Vanags (Rīga / Stockholm)

Georga Elgera rakstu valodas izmaiņas un to saistība ar ārējiem faktoriem

Līdz mūsdienām nonākušie Georga Elgera (ap 1585–1672) darbi saistīti ar trim periodiem:

- 1) 1621-1622 (*Geistliche Catholische Gesänge*, 1621; (?) *Agenda parva*, 1622);
- 2) 1640 (*Evangelia et Epistolae toto anno singulis Dominicis et Festis diebus*, 1640);
- 3) 1672-1683 (*Evangelia toto anno singulis Dominicis et Festis diebus*, 1672; *Catechismus sev Brevis Institutio doctrinae Christianae*, 1672; *Cantiones spirituales*, 1673; *Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum*, 1683).

Analizējot šo triju periodu avotu valodas īpatnības, jāņem vērā arī ārējie faktori – Elgera dzīve un darbība risinājās laikmetā, kad Livonijā notika nozīmīgas garīgās un politiskās dzīves pārmaiņas.

1582.-1585. gadā izveidotā katoļu baznīcas Cēsu bīskapija pirmo reizi ietvēra vienā baznīcas administratīvā vienībā visas latviešu apdzīvotās zemes. Taču 17. gs. sākumā zviedru-poļu karu rezultātā tās faktiskā teritorija samazinājās, līdz ar 1660. g. Olīvas miera līgumu aptvēra vairs tikai Austrumvidzemi (tagadējo Latgali). Tikai tad oficiāli valsts (bet ne baznīcas) dokumentos pazuda Cēsu bīskapijas nosaukums, ko turpmāk sauca par Livonijas bīskapiju. Taču vismaz līdz tam laikam doma par visas Vidzemes atgūšanu bija reāls Lietuvas-Polijas valsts mērķis.

Gan šie notikumi, gan ar tiem saistītā dzīves vietas maiņa noteikti varēja atstāt iespaidu uz pārmaiņām arī Elgera rakstu valodā. Referātā tiks mēģināts šādus sasaistes punktus atrast un pamatot.

Georgo Elgerio raštū kalbos pokyčiai ir jų sąsaja su išoriniais veiksniais

Iki šiu dienu išlikę Georgo Elgerio (~1585–1672) darbai atspindi tris periodus:

- 1) 1621-1622 (*Geistliche Catholische Gesänge*, 1621; (?) *Agenda parva*, 1622);
- 2) 1640 (*Evangelia et Epistolae toto anno singulis Dominicis et Festis diebus*, 1640);
- 3) 1672-1683 (*Evangelia toto anno singulis Dominicis et Festis diebus*, 1672; *Catechismus sev Brevis Institutio doctrinae Christianae*, 1672; *Cantiones spirituales*, 1673; *Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum*, 1683).

Analizuoiant šioms etapams priskiriamų šaltinių ypatybes, būtina atsižvelgti ir į išorinius veiksnius – Elgeris gyveno ir veikė tuo metu, kai Livonijoje vyko svarbūs bažnytinio ir politinio gyvenimo pokyčiai.

1582–1585 m. įsteigtoje katalikų bažnyčios Cėsių vyskupijoje pirmą kartą visos latvių gyvenamos žemės buvo įtrauktos į vieną bažnyčios administracinį vienetą. Tačiau dėl XVII a. pradžioje vykusių karų tarp švedų ir Abiejų Tautų Respublikos jos faktinė teritorija sumažėjo, o po 1660 m. Olyvos taikos sutarties apėmė tik rytinę Vidžemę (dab. Latgalą). Tik tada iš oficialių valstybinių (bet ne bažnytinių) dokumentų dingo Cėsių vyskupijos vardas, kuri toliau vadinta Livonijos vyskupija. Tačiau bent jau iki to laiko mintis atgauti visą Vidžemę buvo realus Abiejų Tautų Respublikos tikslas.

Tiek šie įvykiai, tiek su jais susiję gyvenamosios vietos pokyčiai neabejotinai galėjo daryti įtaką ir Elgerio raštū kalbai. Pranešime bus bandoma rasti šiuos sąlyčio taškus ir juos pagrįsti.

12.00–12.30 Vilma Zubaitienė (Vilnius)

**Ankstyvoji baltų leksikografija:
Konstantinas Sirvydas ir Georgas Elgeris**

Pranešime siekiama parodyti vieną baltų leksikografijos istorijos atkarpą, svarbią tiek lietuvių, tiek latvių leksikografijai. 1642 m. Vilniuje buvo išleistas Konstantino Sirvydo lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodynas *Dictionarium trium linguarum*, o 1677 m. – kiek pataisytas šio žodyno naujas leidimas. Abiejų leidimų redaktorius buvo Jonas Jaknavičius. 1683 m. taip pat Vilniuje pasirodė Georgo Elgerio trikalbis žodynas su latvių kalba *Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum*. Šių žodynų tarpusavio sąsajas yra tyrusi Daina Zemzarė, Vincas Urbutis ir kita mokslininkai (Zemzare 1961, Urbutis 1963, Beitiņa 2013, Judžentytė, Zubaitienė 2015, 2016). Įrodyta, kad Elgerio žodyno antraštynas (registras) paremtas 1677 m. K. Sirvydo žodyno leidimu. Taip pat G. Elgerio žodyne nustatyti papildomi žodynų straipsniai, susiję su pagrindiniu K. Sirvydo šaltiniu Gregorijaus Knapijaus žodynu *Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium lingvae Latinae et Graecae*. Jie dažniausiai koncentruojasi G. Elgerio žodyno pradžioje, tankiau kai kuriuose puslapiuose, o maždaug nuo L raidės vėl nuosekliai atkartojamas K. Sirvydo žodyno antraštynas. Tyrimuose bandyta atskleisti ir skirtingus leksikografinius metodus: G. Elgerio žodyne pastebėtas gausus latviškų ekvivalentų sinonimiškumas, K. Sirvydo – reikšmės atskleidimas daliniais atitikmenimis, perifrazėmis arba naujadarais (Judžentytė, Zubaitienė 2018). Pagrindinis pranešimo tikslas – parodyti, kaip lenkiškos lemos lėmė lietuviškų resp. latviškų atitikmenų parinkimą, kokioms sąvokoms vertimų nerasta, kokie ekvivalentai laikomi naujadarais baltų kalbose ir koks jų tarpusavio santykis.

**Agrīnā baltu leksikogrāfija:
Konstantins Sirvīds un Georgs Elgers**

Priekšlasījuma nolūks ir iepazīstināt ar vienu baltu leksikogrāfijas vēstures posmu, kas ir nozīmīgs gan lietuviēšu, gan latviešu leksikogrāfijā. 1642. gadā Viļņā izdota Konstantina Sirvīda poļu-latīņu-lietuviēšu valodas vārdnīca *Dictionarium trium linguarum*, bet 1677. gadā – nedaudz uzlabots šīs vārdnīcas jaunais izdevums. Abu izdevumu redaktors bijis Jons Jaknavičs. 1683. gadā arī Viļņā nāca klajā Georga Elgera trīsvalodu vārdnīca *Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum*. Šo vārdnīcu savstarpējo sakarību ir pētījusi Daina Zemzare, Vincs Urbutis un citi (Zemzare 1961, Urbutis 1963, Beitiņa 2013, Judžentytė, Zubaitienė 2015, 2016). Pierādīts, ka Elgera šķirkļu saraksts balstās 1677. gada K. Sirvīda vārdnīcas izdevumā. Taču G. Elgera vārdnīcā ir konstatēti arī papildu šķirkļi, kas saistīti ar galveno K. Sirvīda avotu – Gregorija Knapija vārdnīcu *Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium lingvae Latinae et Graecae*. Tie visbiežāk koncentrējas G. Elgera vārdnīcas sākumā, blīvāk dažās lappusēs, tomēr, sākot ar L burtu, atkal konsekventi tiek atkārtots K. Sirvīda šķirkļu saraksts. Pētījumos mēģināts atklāt arī atšķirīgas metodiskās pieejas: G. Elgera vārdnīcā pamanīta liela latvisku ekvivalentu sinonimitāte, K. Sirvīda – nozīmes skaidrošana, minot daļējus ekvivalentus, perifrazes vai jaundarinājumus (Judžentytė, Zubaitienė 2018). Galvenais priekšlasījuma mērķis – parādīt, kā poļu šķirkļa vārdi ietekmējuši lietuviēšu resp. latviešu atbilstmju izvēli, kādiem jēdzieniem tulkojumu nav izdevies uziet, kādi ekvivalenti tiek uzskatīti par jaundarinājumiem valodās un kāda ir to savstarpējā sakarība.

